

ƏTRAF MÜHİTƏ ANTROPOGEN TƏSİR VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI

Ə.N. Qurbanov, T.İ. Tağıyev, F.Y. Qurbanov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Məqsəd antropogen təsir hesabına əmələ gələn çirkləndiricilərin zərərsizləşdirilməsi üsulları ilə şagirdləri tanış etmək, buna aid hesablama məsələləri həll etməklə onların bu sahəyə marağını artırmaqdır.

İnsan fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə vurulan zərbə kimyaçılara çoxdan məlumdur. Lakin bu məsələnin geniş müzakirəsinə 1960-cı ilin sonunda başlanmışdır. [1] Təəccüblüdür ki, bu məsələ dərslərdə və bu sahəyə aid ədəbiyyatlarda zəif əks olunub.

Müəllim insan fəaliyyətini qısa şəkildə şərh edir:

İnsan planetin əsas çirkləndiricisidir. Uzun müddət ekoloji proses harmonik olmuşdur. Hər bir orqanizmin inkişafı onu əhatə edən bir çox faktordan asılıdır. Bu faktorlar isə onu əhatə edən kimyəvi proseslərlə müəyyən edilir. Müasir dövrdə ətraf mühit harmoniyasının pozulması insan fəaliyyətilə bağlıdır. İnsan ətraf mühitdə kimyəvi və qeyri kimyəvi sənaye sahələrin tullantılarının toplanması suya və ya atmosfərə buraxılmasında əsas rol oynayır. XX əsrdə insan fəaliyyəti nəticəsində yaranan çirklənmə təbii balansını pozur. [2]

Dağ-mədən işləri, metalların çıxarılması və emalı ətraf mühitə küllü miqdarda tullantılar buraxır. Böyük şəhərlərin əhalisi çirklənmiş hava problemi ilə üzləşib. İnsan fəaliyyəti nəticəsində yeni sənaye sahələrinin, böyük enerji mənbəyi olan atom reaktorlarının yaranması Allaha məxsus olan gücü insanlara verdi. İnsan biosferi qorunmalı, tullantısız və az tullantılı texnologiya ilə işləyən sahə sənaye kompleksləri yaratmaqla tullantıların təkrar emalına nail olmalıdır. [3]

Orta ümumtəhsil məktəblərində “Ətraf mühitə antropogen təsir”ə aid aparılan elmi-metodik işlər göstərir ki, şagirdlərin ekoloji biliklərinin möhkəmləndirilməsində vəsfi və hesablama çalışmalarından istifadə olunması ekoloji prosesin daha dərinə və elmi cəhətdən mənimsənilməsinə kömək edir. Şagirdlərdə cəmiyyətlə ətraf mühit arasında baş verən ekoloji proseslərin iqtisadi və sosial sahələrə təsiri aydın olur. Bu məqsədlə müəllim ayrı-ayrı siniflərdə keçirilən mövzuya uyğun sual-cavab xarakterli müsahibələr aparmalı və

ümumiləşdirici dərslərdə sual-cavabla yanaşı hesablama xarakterli məsələlər həll etməklə tullantısız texnologiyanın iqtisadi səmərəsini şagirdlərə izah etməlidir. Bu cür ekoloji xarakterli hesablama çalışmaları kimya olimpiadalarında da aparılmalıdır. Müəllim antropogen təsirlə bağlı aşağıdakı məsələləri fəal təlim üsulları ilə şagirdlərə çatdırmalı, onların biliklərindən istifadə edərək qarşıya qoyulan problemin həllinə cavab almalı, yeri gəldikdə reaksiya tənliliklərindən istifadə etməlidir.

Müəllim ətraf mühitlə insan cəmiyyəti arasındakı əlaqəni izah etməli və göstərməlidir ki, insan ətraf mühitlə sıx bağlıdır. İnsan planetin əsas çirkləndiricisidir. Son zamanlar insan fəaliyyəti-antropogen təsir nəticəsində cəmiyyətlə təbiət arasında olan münasibət dəyişmişdir. Ətraf mühitin vəziyyəti pisləşmişdir. Ətraf mühitə ən çox mənfi təsir kimya sənaye sahələri ilə əlaqədardır. Əsas və təhlükəli çirkləndiricilər kimya məhsullarının istehsalı zamanı əmələ gələn çirkləndiricilərdir. Bununla yanaşı kimyanın yaratdığı ekoloji problemlərin həllində kimyəvi metodlardan istifadə edilir. Ekoloji problemləri yaradan kimya elmi deyil, kimyada əldə edilən biliklərin praktikada istifadəsindən yararılır.

Dərsdə kimya sənayesinin inkişafı, yeni nəhəng kimya istehsal sahələrinin yaradılması, dağ-mədən işlərinin genişlənməsi, iri şəhərlərin salınması nəticəsində tullantıların əmələ gəlməsi, suyun, torpağın və havanın çirklənməsi antropogen təsirlə bağlıdır.

Müəllim izah etməlidir ki, kimya sənayesi məhsullarının əhəmiyyəti ilə yanaşı, texnika və yeni texnologiyalar əsasında inkişaf edən kimya sənayesi öz tullantıları ilə biosferi daim çirkləndirir. Bunun əsasında isə insan durur. Bu gün antropogen təsir canlı orqanizmlər: insanlar, heyvanlar, bitkilər, mikroorqanizmlər üçün təhlükə yaradır. Antropogen təsir nəticəsində ətraf mühitə yayılan kimyəvi çirkləndirici maddələr fotokimyəvi reduksiya prosesinin pozulmasına və ətraf mühitdə mövcud olan tarazlığın pozulmasına səbəb olur. [4,5] Antropogen təsirin törətdiyi çirkləndiriciləri bilməli və ona qarşı mübarizə aparmalıyıq. Bunun üçün təmizləyici qurğulara malik iri sənaye istehsal sahələri yaradılmalıdır.

Müəllim orta məktəbin IX-XI siniflərində hər dərsdə verilmiş ekoloji materialın mənimsənilmə dərəcəsini sual-cavabla yoxlanılmasını həyata keçirməli və şagirdlərdə ətraf mühitə münasibəti dəyişməyə nail olmalıdır.

Müəllim öz işini aşağıdakı istiqamətdə qurmalıdır: Hər bir sinifin (IX-XI) proqramına uyğun "kimya və ətraf mühit"ə aid vəsfi və hesablama xarakterli suallar seçməli və kimya dərslərində istifadə edərək şagirdlərin onu mənimsəməsinə çalışmalıdır. Bakının 91, 238, 44, 69 sayılı orta məktəblərinin IX-X siniflərində bu istiqamətdə aparılan işlər göstərir ki, bu cür ekoloji xarakterli çalışmaların həlli şagirdlərdə bu sahəyə marağı artırır, ekoloji proseslərin mahiyyətini dərinlən dərk etməyə kömək edir. Bunlardan bəzilərini nəzərdən

keçirək [5]:

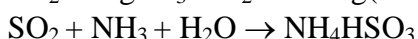
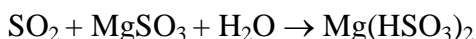
1. Su hövzələrinin üzvi çirkləndiricilərdən özünü təmizləməsinin əsasını oksidləşmə prosesi təşkil edir. Əgər suda az miqdar üzvi çirkləndirici olarsa, onu suda həll olmuş oksigenlə oksidləşdirməklə aradan qaldırmaq olur. Oksidləşmə prosesini günəş şüası sürətləndirir. Bundan başqa bir çox mikroorqanizmlər də oksidləşməni sürətləndirir. Müəllim bu izahatı verdikdən sonra sinifə müraciət edir: Üzvi çirkləndiricilərin oksidləşməsini sürətləndirmək üçün kimyəvi üsuldən istifadə etmək olmazmı? Elə bir reagent təklif edə bilərsinizmi suda həll olmuş üzvi birləşmələrin üzvi oksidləşməsi prosesini sürətləndirsin.

Oksidləşdirici seçərkən nəzərə alınmalıdır ki, həmin oksidləşdirici özü toksik xassəli olmamalı, yaxud prosesdə zəhərli maddələr əmələ gətirməməlidir.

Buna aşağıdakı cavab verilir:

Suyu üzvi çirkləndirici maddələrdən təmizləmək üçün ozon-hava qarışığı götürülə bilər. Bu qarışıqda ozonun kütlə payı 0,001 % alınmalıdır. Əgər şiddətli qarışdırmaqla sudan bu cür qaz qarışığı buraxılırsa üzvi maddələr sürətlə oksidləşər. Digər tullantısız oksidləşdirici H_2O_2 ola bilər. Müəyyən edilmişdir ki, az miqdar H_2O_2 əlavə etdikdə üzvi qarışıqları oksidləşdirir, hətta suda yaşayan kiçik balıqlar özlərini adi suya nisbətən bu cür suda çox yaxşı hiss edirlər.

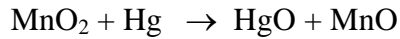
2. Donma sobalarından çıxan kükürd qazını sulfat turşusuna çevirmək mümkündür. Lakin elektrostansiya və metallurgiya zavodlarından çıxan kükürd qazının miqdarı çox az olduğundan onu kükürd oksidə (VI) çevirmək böyük texnoloji çətinlik törədir. Bunun üçün başqa metodların seçilməsi lazım gəlir. Burada əsas yeri tərkibində SO_2 olan tullantı qaz qarışığının maqnezium-sulfit suspenziyasından yaxud ammoniyaklı sudan buraxılması üsulu tutur. Bu zaman tullantıda olan SO_2 aşağıdakı reaksiya tənliyi üzrə udulur:

Hər iki duz qızdırıldıqda parçalanır və ayrılan SO_2 qazı toplanaraq sulfat turşusu istehsalına göndərilir.

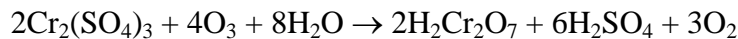
3. İstehsalat müəssisəsində havaya buxarlanan civə buxarlarının tutulması mühüm sanitariya – gigiyenik məsələdir. Bunu həll etmək üçün təsirsiz bərk sorbentlərdən istifadə etmək olar. Silikat əsaslı sorbentlərdə civə udulur. Elə bir maddə təklif etmək olarmı ki, onu silikat adsorbentə əlavə etdikdə civə buxarlarını tam uda bilsin?

Silikata kükürd yaxud su hopdurulur. Sorbentdə uducu və reagent kimi aktiv MnO_2 -dən istifadə etmək olar. Bu cür sorbentin səthi böyük olur və onun səthinə düşən civə oksidləşir:

4. Xrom (VI) oksid, qələvi metalların xromat və bixromatları metal əşyaların xromlaşdırılmasında, dəri istehsalında oksidləşdirici kimi işlədilir. Çirkab sularında çox zaman daha zəhərli Cr (III) olur. Tullantıda olan Cr (VI) qələvi reduksiyaediciylərlə işlənir və Cr (III) çətin həllolan birləşmə şəklində çökdürülür və xammal kimi təkrar istifadəyə göndərilir. Beləliklə, müasir mövcud texnologiya çoxmərhləli və ekoloji cəhətdən təhlükəlidir. Xromu (VI) yenidən prosesə qaytarmaq və onu tullantisız texnologiya əsasında işləmək üçün yeni metod - Cr (III) turş mühitdə ozonla oksidləşdirilməsi təklif olunur. Reaksiya tənliyini yazmaqla bu üsulun ozonla oksidləşdirmənin əlverişli olmasını müəyyən edin! Bu qapalı zəncirdə xromun (VI) hansı birləşməsi istifadə etmək üçün daha əlverişlidir?

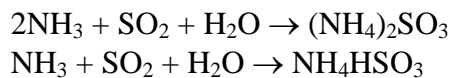
Ozonun tətbiqi nəticəsində xrom (VI) birləşməsinin alınması kənar qarışıqsız birləşmənin alınmasında tətbiq oluna bilər:

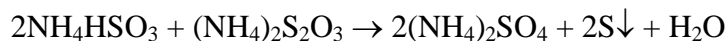
Tullantıdan təkrar işləmə nəticəsində alınan Cr (VI) birləşməsi tullantisız olub, yenidən istifadə olunur. Hidrogen-peroksiddən başqa digər oksidləşdiricilərdən istifadə etdikdə, reaksiya nəticəsində alınan əlavə məhsulları təmizləmək lazım gəlir. H_2O_2 -nin O_3 -dən üstün cəhəti az toksik olmasıdır. Ozon həm də partlayıcı xassəli olub, təhlükəlidir. Bu səbəbdən sənaye müəssisələrində ozon-hava qarışığından istifadə edilir.

5. Daş kömür və neftin, mazutun yanmasından, əlvan və qara metallurgiyada filizlərin işlənməsindən atmosfer SO_2 ilə şiddətli çirklənir. Bu tullantının zərərsizləşdirilməsi üçün metod təklif edin?

Atmosferdə olan SO_2 -nin bir hissəsi hava buxarları ilə birləşərək turşu yağışı adlanan birləşmiş halda yerə düşür. Yanmadan alınan SO_2 -ni tutmaq üçün qaz qarışığı qarışdırıcı qurğunun aşağı hissəsindən buraxılır, oraya NH_3 qazı və su verilir. Su ilə suvarma yolu ilə ammoniumun turş və normal duzu alınır:

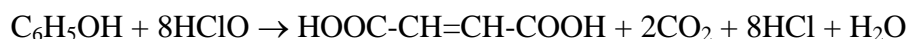
Əgər duz qarışığı NaOH məhlulu ilə işlənərsə onda yenidən NH_3 ayrılır və yenidən qurğuya verilir. Bundan başqa ammonium-tiosulfatla işləməklə skruberdə kükürd ayrılır və xammal kimi kimya sənayesinə göndərilir.

Müəllim reaksiya tənliyini izah edərək, çirkləndirici olan SO_2 -nin tullantı şəkilində ayrılmasının təkrar emalından sərbəst kükürdün alınmasını izah edərək tullantılar əsasında işləyən sənaye sahələrini göstərməlidir.

6. Sürtgü yağlarının selektiv təmizlənməsində zəhərli maddə-fenoldan istifadə olunur. Fenolun kənar edilməsi üçün optimal üsulu təklif edin:

Fenolu hipoxlorid turşusu ilə zəhərsizləşdirmək olar. Bu zaman fenol yağ turşusuna qədər oksidləşdirilir. Alınan yağ turşusu isə üzvi sintez müəssisələrinə göndərilir.

Müəllim əlavə edərək göstərir ki, fenol və onun törəmələri ilə çirklənmiş tullantı sularının təmizlənməsində aktivləşdirilmiş kömür və ozonlaşdırma metodundan istifadə edilir.

Göstərilən çirkləndiricilərin aradan qaldırılması üsulları ilə tanışlıqdan sonra müəllim məsələ həllinə keçməzdən əvvəl şagirdlərin yaşadıkları yerlərdə insanların təbiəti necə çirkləndirmələri ilə onları tanış edir. Yaşayış yerlərində insanlar zibil, bağ tullantıları və yeyinti tullantılarını yandırirlar. Alınan tüstü kəskin iyli və hətta zəhərləyici olur. Eləcə də köhnə şinləri, elektrik kabellərinin örtüklərini, metal tullantıları regenerasiya etmək üçün onları yandırirlar. Bu hallar qadağandır və buna yol vermək olmaz. Ən çox təhlükə məişət tullantılarının yandırılması zamanı yaranır, xüsusilə polivinil xlorid olan tullantıların yanmasından qaz halında hidrogen xlorid və təhlükəli dioksin əmələ gəlir, bu ətraf mühit üçün təhlükəlidir. Siz şagirdlər bu hallara qarşı mübarizə aparmalı, bu cür yandırmaların yolverilməz olduğunu həmin sahədə yaşayanlara başa salmalısınız.

Bundan sonra müəllim bir neçə məsələ həll etməklə onların marağını artırmalıdır.

Məsələ1. Zavodun 2 km məsafəsində hidrogen-sulfid qazının iyi gəlir. Vertalyot ilə havadan nümunə götürərkən, müəyyən edilmişdir ki, H_2S havada 2 km hündürlükdə yayılıb. Hidrogen-sulfidin havada orta qatılığı mümkün olan qatılıq həddinin ($m_{qh}=0,01$ ml/l) 1/20-ə bərabərdir. Zavodun ətrafında olan H_2S toplamaq mümkün olarsa, nə qədər sulfat turşusu almaq olar?

Həlli: a) Məsələni həll etmək üçün yarımkürə üçün $V = \frac{4\pi R^3}{6}$ düsturundan istifadə edilir:

$$V = \frac{4\pi R^3}{6} = \frac{4 \cdot 3,14 \cdot 2^3}{6} = \frac{50,4}{3} = 16,75 \text{ km}^3$$

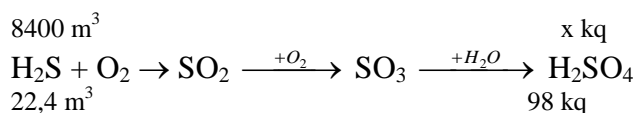
və ya

$$V = 16,75 \cdot 10^9 \text{ m}^3$$

b) Mümkün olan qatılıq həddi hidrogen-sulfid üçün 0,1 ml və ya 0,01 l/m³-dir. Buna əsasən H₂S-in həcmi hesablanır:

$$V(\text{H}_2\text{S}) = \frac{1}{20} \cdot 10^2 \frac{\text{l}}{\text{m}^3} \cdot 16,75 \cdot 10^9 \text{ m}^3 = 8,4 \cdot 10^6 \quad l = 8400 \text{ m}^3$$

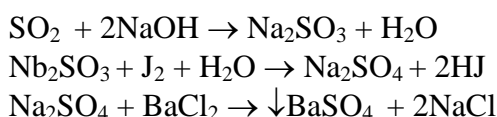
v) Sulfat turşusunun miqdarı stexiometrik nisbətə görə tapılır.

$$\frac{8400}{22,4} = \frac{x}{98}; \quad x = \frac{8400 \cdot 98}{22,4} = 36750 \text{ kq} = 36,75 \text{ ton}$$

Məsələ 2. Kükürd (IV) oksid ilə çirklənmiş 100 l hava, natrium-hidroksid məhlulundan buraxılır. Alınan qarışığa yod məhlulu ilə təsir edilir. Əmələ gələn qarışığa barium-xlorid məhlulunun artıq miqdarı əlavə edilib qarışdırılır. Alınan çöküntünün kütləsi 7 mq olur. Havanın təmizliyi sanitar normaya uyğundurmu? Kükürd qazının mümkün olan qatılıq həddi (mqh) 0,01 ml/l-dir.

Həlli: a) Reaksiya tənlikləri yazılır:

b) BaSO₄ çöküntüsünün mol miqdarı tapılır:

$$v = \frac{7 \cdot 10^{-3}}{233} = 3 \cdot 10^{-5} \text{ mol}$$

Reaksiya tənliyinə görə 1 mol BaSO₄ çöküntüsü 1 mol kükürd (IV) oksidə uyğundur. Deməli 3·10⁻⁵ mol BaSO₄ çöküntüsü də 3·10⁻⁵ mol kükürd (IV) oksidə uyğun gəlir.

v) Kükürd oksidin (IV) kütləsi hesablanır:

$$m = \nu \cdot M = 3 \cdot 10^{-5}, \quad 64 \cdot 192 \cdot 10^{-5} = 1,92 \cdot 10^{-3} \text{ q} = 1,92 \text{ mq}$$

q) Mümkün ola bilən qatılıq həddi tapılır:

$$\begin{array}{l} 100 \text{ l} \quad \text{—————} 1,92 \text{ kq SO}_2 \text{ vardır} \\ 1 \text{ l} \quad \quad \quad \text{—————} \quad x \end{array} \quad \left| \quad x = \frac{1,92}{100} = 0,0192 \text{ mq (SO)}_2\right.$$

Havada olan SO₂ –nin miqdarı yol verilə bilən normadan iki dəfə (0,0192 mq) artıqdır.

Məsələ 3. Yeni il şənliyi üçün 20 hektar meşə sahəsinin kükürd ağacları kəsilməmişdir. Hər ha meşə sahəsi atmosferə bir sutkada 10 kq oksigen verir. Hər il nə qədər oksigen itkisi əmələ gəldiyini hesablayın.

Həlli: a) Bir sutkada 20 hektar meşənin atmosferə verdiyi oksigenin miqdarı hesablanır:

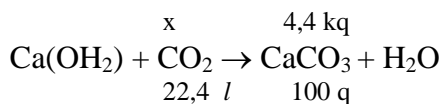
$$\begin{array}{l} 1 \text{ ha} \quad \text{————} \quad 10 \text{ kq O}_2 \quad \text{əmələ gəlir} \\ 20 \text{ ha} \quad \text{————} \quad x \text{ kq O}_2 \quad \text{əmələ gəlir} \\ x = 20 \cdot 10 = 200 \text{ kq (O}_2\text{)} \end{array}$$

b) Bir ildə oksigen itkisi tapılır:

$$\begin{array}{l} 1 \text{ sutkada} \quad \text{————} \quad 200 \text{ kq} \\ 365 \text{ sutkada} \quad \text{————} \quad x_2 \text{ kq} \\ x_2 = 365 \cdot 200 = 73900 \text{ kq oksigen itir.} \end{array}$$

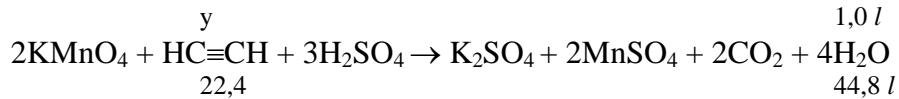
Məsələ 4. Asetilen - hava qarışığında həcmcə 2.3% - dən 80.7% - ə qədər asetilen olduqda partlayış baş verir. 10 l asetilen – hava qarışığının partlayış verə bilməsini müəyyən etmək üçün qarışıq əvvəlcə sulfat turşusu ilə turşulaşdırılmış kalium permanqanat məhlulundan, sonra isə içərisində sönmüş əhəng məhlulu olan ikinci şüşə qabdan buraxılır. İkinci qabda 4.46 q çöküntü əmələ gəlir. Qarışıq partlayış verə bilərmə?

Həlli: a) Alınan çöküntünün kütləsinə əsasən karbon (IV) oksidin həcmi hesablanır.

$$\frac{x}{22,4} = \frac{4,46}{100}; \quad x = \frac{4,46 \cdot 2,4}{100} = 1,0 \text{ l } (CO_2)$$

b) Qarışıqda olan asetilenin həcmi onun turş mühitdə oksidləşməsindən alınan karbon (IV) oksidin həcminə görə tapılır:

$$\frac{y}{22,4} = \frac{1,0}{44,8}; \quad y = \frac{22,4}{44,8} = 0,5 \text{ l } (CH \equiv CH)$$

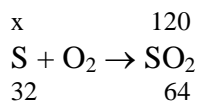
Hesablama göstərir ki, 10 l qarışıqda 0,5 l C₂H₂ vardır. Asetilenin bu qarışıqda kütlə payı 0,05 və ya 5 %-dir. Bu işə məsələnin şərtində göstərilən miqdardan çoxdur. (5 % > 2,3 %-dən). Qarışıq partlayış verə bilər.

Məsələ 5. Tərəvəz saxlanan binanı ziyanverici həşarat və göbələkdən qorumaq üçün onu kükürd (IV) oksid ilə dezinfeksiya edirlər. Bu məqsədlə kükürd yandırılır. Tərkibində 5 % kənar qarışıq olan kükürddən nə qədər götürmək lazımdır ki, onu yandırdıqda 75 m³ sahəsi olan bina dezinfeksiya edilsin. Ətraf mühiti zəhərlənməmək üçün qəbul edilən qatılıq həddi 1 m³ sahəyə 1,6 q kükürd (IV) oksid hesab edilir.

Həlli: a) Binanın dezinfeksiyasına lazım olan SO₂-nin həcmi hesablanır:

$$\begin{array}{l} 1m^3 \text{ ————— } 1,6 \text{ q } SO_2 \text{ lazımdır} \\ 75 m^3 \text{ ————— } x \text{ lazımlar} \\ x = 75 \cdot 1,6 = 120 \text{ q } (SO_2) \end{array}$$

b) 120 q SO₂ almaq üçün nə qədər kükürd lazım olduğu tapılır:

$$\frac{x}{32} = \frac{120}{64}; \quad x = \frac{32 \cdot 120}{64} = 60 \text{ q } (SO_2)$$

v) Tərkibində 5 % qarışıq olan kükürdün miqdarı hesablanır:

$$60 \text{ — } y \quad | \quad y = \frac{60 \cdot 5}{95} = 3,2 \text{ q}$$

$$m(\text{S}) = 60 + 3,2 = 63,2 \text{ q}$$

Məsələ 6. İstilik sistemini qızdırmaq üçün karbonun yandırılması zamanı onun tərkibində olan kükürd yanaraq, kükürd (IV) oksidə çevrilir. Alınan kükürd qazından sulfat turşusu istehsal edilir. İstixana qazından kükürd (IV) oksidin kütlə payının 0.04% olduğunu bilərək 750 t, 75%-li sulfat turşusu almaq üçün həmin qazdan hansı həcmdə götürmək tələb olunur.

Həlli: a) Turşunun kütləsi hesablanır:

$$m = 750 \cdot 0,75 = 562,5 \text{ t}$$

b) $\text{S} \rightarrow \text{SO}_2 \rightarrow \text{SO}_3 \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_4$ çevrilmə sxemindən görünür ki, $22,4 \text{ m}^3 \text{ SO}_2$ –dən 98 t H_2SO_4 alınır. Onda:

$$\begin{array}{l} 2,4 \cdot 10^3 \text{ m}^3 \quad \text{_____} \quad 98 \text{ t H}_2\text{SO}_4 \\ x, \text{ m}^3 \quad \quad \quad \text{_____} \quad 562,5 \text{ t H}_2\text{SO}_4 \end{array}$$

$$x = \frac{22,4 \cdot 10^3 \cdot 562,5}{98} = 128570 \text{ m}^3 (\text{SO}_2)$$

v) $128570 \text{ m}^3 \text{ SO}_2$ -i istixana qazının nə qədərində olar:

$$\begin{array}{l} 100 \text{ m}^3 \quad \text{_____} \quad 0,04 \text{ m}^3 \\ x_2 \quad \quad \quad \text{_____} \quad 128570 \text{ m}^3 \end{array}$$

$$x_2 = \frac{128570 \cdot 100}{0,04} = 3,2 \cdot 10^7 \text{ m}^3$$

Məsələ 7. Qaz 24 “Volqa” avtomobili bir sutkada orta hesabla 250 km yol qət edir. Hər 100 km məsafəyə 78 l A-76 benzini sərf olunur. Bu növ benzində dövlət standartına (DS) görə 0,41 q/kq tetraetilqurğuşun (TEQ) olur. Yanacağıın xüsusi çəkisinin 0,73 q/sm³ olduğunu bilərək, bir ayda atmosferə buraxılan qurğuşunun kütləsi nə qədər olar?

Həlli: a) Sutkada işlənən yanacağıın həcmi hesablanır:

$$\begin{array}{l} 100 \text{ km} \quad \text{_____} \quad 78 \text{ l} \\ 250 \text{ km} \quad \text{_____} \quad x \text{ l} \quad | \quad x = \frac{250 \cdot 78}{100} = 195 \text{ l} \end{array}$$

b) Yanacağın kütləsi tapılır:

$$\frac{1 \text{ l}}{195} \cdot 7,30 \text{ y} = 195 \cdot 7,30 = 142350 \text{ q} = 142,35 \text{ kq}$$

v) Bir sutkada atmosferə buraxılan qurğuşunun kütləsi:

$$\begin{aligned} 1 \text{ kq-da} & \quad 0,41 \text{ q Pb olur} \\ 142,35 \text{ kq} & \quad z \text{ q Pb olar} \end{aligned}$$

$$z = 142,35 \cdot 0,41 = 58,4 \text{ q (Pb)}$$

q) Bir ayda atmosferə buraxılan qurğuşunun miqdarı:

$$m(\text{Pb}) = 58,4 \cdot 30 = 584 \cdot 3 = 1752 \text{ q} = 1,752 \text{ kq (Pb)}$$

Məsələ 8. Qaz tullantılarından hidrogen-sulfidi kənar etmək üçün qaz əks axın prinsipi ilə dəmir (III) oksidin suda suspenziyasından buraxılır. Bu zaman alınan dəmir (III) sulfid məhlulundan hava buraxıldıqda sulfid ayrılır. Qaz tullantısını təmizləmək üçün lazım olan dəmir (III) oksidin kütəsini müəyyən edin. Bu məqsədlə sərf olunan havanın həcmi nə qədər olar?

Həlli: a) Reaksiya tənlikləri tərtib edilir:

b) Qaz tullantısında H_2S həcmi hesablanır:

$$\begin{aligned} 100 \text{ m}^3 & \quad 0,15 \text{ m}^3 \text{ olur} \\ 500 \text{ m}^3 & \quad x \text{ olar} \end{aligned}$$

$$x = \frac{500 \cdot 0,15}{100} = 0,75 \text{ m}^3 (\text{H}_2\text{S})$$

v) (1) tənliyindən istifadə edilərək dəmir (III) oksidin kütləsi tapılır:

$$\begin{aligned} 320 \text{ kq Fe}_2\text{O}_3 & \quad 134,4 \text{ m}^3 (\text{H}_2\text{S}) \\ y \text{ Fe}_2\text{O}_3 & \quad 0,75 \text{ m}^3 \text{ H}_2\text{S} \end{aligned}$$

$$y = \frac{0,75 \cdot 320}{134,4} = 1,786 \text{ kq (Fe}_2\text{O}_3)$$

q) (2) tənliyindən havanın həcmi hesablanır:

$$\begin{array}{l} 320 \quad \text{_____} \quad 201,16 \text{ m}^3 (\text{O}_2) \\ 1,786 \quad \text{_____} \quad y \text{ m}^3 (\text{O}_2) \end{array}$$

$$y = \frac{1,786 \cdot 134,4}{320} = 1,13 \text{ kq } (\text{O}_2)$$

$$\begin{array}{l} 100 \text{ m}^3 \quad \text{_____} \quad 21 \text{ m}^3 \text{ O}_2 \text{ var} \\ z \text{ m}^3 \quad \text{_____} \quad 0,75 \text{ m}^3 \text{ O}_2 \text{ olar} \end{array}$$

$$z = \frac{0,75 \cdot 100}{21} = \frac{75}{21} = 3,57 \text{ m}^3$$

Bu tip məsələləri həll etdikdə şagirdlər tullantıların təkrar istifadəsinin iqtisadi əhəmiyyətini dərk edirlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. М.В.Зуева, Б.В.Иванова. Совершенствование организации учебной деятельности школьников на уроках химии. М; «Просвещение». 1989, 157 с.
2. Л.А.Коробейникова. Экологический аспект политехнического образования по обучению. Химии. М; 1987, с 112.
3. П.Ф.Буцкус. Химия и охрана окружающей среды. //Хим. в школе, 1985, №6, с 5.
4. Т.Н.Дмитриева, В.Н.Павлов. Атмосфера и человек. М., Знания, 1983, с 60-62.
5. И.Б.Гилязова. Оценка антропогенных воздействий на окружающую среду. //Химия в школе, 2012, №6, с 46-49.
6. В.И.Сметанин. Защита окружающей среды от отходов производства и потребления. М., колос 2000.

А.Н.Гурбанов, Т.И. Тагиев, Ф.Ю. Курбанов.

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Антропогенное влияние на окружающую среду и её устранение

АННОТАЦИЯ

Цель урока ознакомить учащихся антропогенным влиянием на окружающую среду и методами обезвреживания загрязнений и решением задач увеличить их заинтересованность в этой области.

A.N. Gurbanov, T.I. Taghiyev, F.Y. Gurbanov

Azerbaijan State Pedagogical University

Anthropogenic Impact on the Environment and its Elimination

ANNOTATION

The purpose is to familiarize students with the neutralization methods of pollutants caused by anthropogenic impact, and to increase their interest in this area by solving calculation problems in this regard.

Açar sözlər: *insan, ətraf mühit, antropogen, istehsalat, domna, çirkəndirici.*

Ключевые слова: человек, окружающая среда, антропоген, производства, домна, загрязнитель.

Keywords: human, environment, antropogen, production, fruzing, pollutant.